

سید محمدحسین قاضی طباطبایی تبریزی، معروف به علامه طباطبایی (زاده ۱۲۸۱ خورشیدی در تبریز، درگذشته ۲۴ آبان ۱۳۶۰ در قم) نویسنده تفسیر المیزان، فقیه، فیلسوف، عارف، حکیم و مفسر قرآن شیعه ایرانی است.

اهمیت وی به جهت زنده کردن حکمت و فلسفه و تفسیر در حوزه‌های تشیع بعد از دوره صفویه بوده است. به ویژه اینکه وی به بازگویی و شرح حکمت صدرایی پسند نه کرده، به تأسیس معرفت‌شناسی در این مکتب می‌پردازد. همچنین با انتشار کتب فراوان و تربیت شاگردان برجسته در دوران مواجهه با اندیشه‌های غربی نظیر مارکسیسم به اندیشه دینی حیاتی دوباره بخشیده، حتی در نشر آن در مغرب زمین نیز می‌کوشد.

خانواده

وی از دودمان سادات طباطبایی آذربایجان است و با سید علی قاضی و سید محمدعلی قاضی طباطبایی خویشاوندی دارد. همسر اول علامه، قمرالسادات مهدوی طباطبایی از بستگان ایشان بود که در سال ۱۳۴۳ شمسی درگذشت و پس از ۲ سال، وی با همسر دوم خود، منصوره روزبه خواهر رضا روزبه ازدواج کرد. وی از نوادگان عبدالوهاب تبریزی که نسب وی هم به حسن مثنی پسر امام حسن مجتبی می‌رسد.

زندگی‌نامه

زندگی علامه طباطبایی را می‌توان به چهار دوره تقسیم کرد:

۱. دوره کودکی و نوجوانی که در تبریز سپری شد.
۲. دوره تحصیل در حوزه علمیه نجف
۳. دوره بازگشت به تبریز و اشتغال به کشاورزی
۴. دوره هجرت به قم و تدریس و تألیف و نشر معارف دینی

در سال ۱۲۸۱ در تبریز متولد شد. در پنج سالگی مادر و در نه سالگی پدر خود را از دست داد. وصی پدر او و تنها برادرش محمدحسن الهی طباطبایی را برای تحصیل به مکتب فرستاد. تحصیلات ابتدایی شامل قرآن و کتب ادبیات فارسی را از ۱۲۹۰ تا ۱۲۹۶ فراگرفت و سپس از سال ۱۲۹۷ تا ۱۳۰۴ به تحصیل علوم دینی پرداخت و به تعبیر خود «دروس متن در غیر فلسفه و عرفان» را به پایان رساند.

خود درباره دوران تحصیلش نوشته است:

«در اوایل تحصیل که به صرف و نحو اشتغال داشتم، علاقه زیادی به ادامه تحصیل نداشتم و از این رو هر چه می‌خواندم، نمی‌فهمیدم و چهار سال به همین نحو گذراندم. پس از آن یک باره عنایت خدایی دامن گیرم شده عوض کرد و در خود یک نوع شیفتگی و بی‌تابی نسبت به تحصیل کمال، حس نمودم. به‌طوری‌که از همان روز تا پایان ایام تحصیل که تقریباً هفده سال طول کشید، هرگز نسبت به تعلیم و تفکر درک خستگی و دلسردی نکردم و زشت و زیبای جهان را فراموش نموده و تلخ و شیرین حوادث، برابر می‌پنداشتم [کذا]. بساط معاشرت غیر اهل علم را به کلی برچیدم. در خورد و خواب و لوازم دیگر زندگی، به حداقل ضروری قناعت نموده باقی را به مطالعه می‌پرداختم. بسیار می‌شد به ویژه در بهار و تابستان که شب را تا طلوع آفتاب با مطالعه می‌گذراندم و همیشه درس فردا را شب پیش مطالعه می‌کردم و اگر اشکالی پیش می‌آمد با هر خودکشی بود حل می‌نمودم و وقتی که به درس حضور می‌یافتم از آنچه استاد می‌گفت قبلاً روشن بودم و هرگز اشکال و اشتباه درس را پیش استاد نبردم»

تحصیل در نجف اشرف

او بعد از تحصیل در مدرسه طالبیه تبریز همراه برادرش به نجف می‌رود و ده سال در نجف به تحصیل علوم دینی می‌پردازد. طباطبایی علوم ریاضی را در نجف نزد سید ابوالقاسم موسوی خوانساری نوه سید ابوالقاسم خوانساری (میرکبیر) فراگرفت. او دروس فقه و اصول را نزد استادانی چون محمد حسین نائینی و محمدحسین غروی اصفهانی خواند و مدت درس‌های فقه و اصول ایشان در مجموع ده سال بود.

استاد او در فلسفه حکیم متأله، سید حسین بادکوبه‌ای بود که سالیان دراز در نجف در کنار برادرش سید محمدحسن الهی طباطبایی، نزد او به درس و بحث مشغول بودند.

همچنین معارف الهیه، تفسیر قرآن به قرآن، حکمت و فلسفه، اخلاق و فقه الحدیث را نزد سیدعلی قاضی طباطبایی آموخت و در عرفان تحت نظر و تعلیم و تربیت او رشد یافت. محمود امجد نقل می‌کند که «حال علامه، با شنیدن نام سید علی قاضی دگرگون می‌شد.»

سید احمد قاضی از قول او نقل می‌کند که: پس از ورود به نجف به بارگاه امیرالمؤمنین رو کرده و از ایشان استمداد کردم. در پی آن آقای قاضی نزد آمد و گفت: «شما به حضرت علی علیه السلام عرض حال کردید و ایشان مرا فرستاده‌اند. از این پس، هفته‌ای دو جلسه با هم خواهیم داشت.» و در همان جلسه گفت: «اخلاص را بیشتر کن و برای خدا درس بخوان. زبانت را هم بیشتر مراقبت نما.»

مهاجرت به قم

طباطبایی بعد از مدتی اقامت در تبریز تصمیم می‌گیرد به قم برود و بالاخره تصمیم‌اش را در سال ۱۳۲۵ عملی می‌کند.

فرزند طباطبایی در این مورد می‌گوید: هم‌زمان با آغاز سال ۱۳۲۵ وارد شهر قم شدیم... در ابتدا به منزل یکی از بستگان که ساکن قم و مشغول تحصیل علوم دینی بود وارد شدیم، ولی به زودی در کوچه یخچال قاضی در منزل یکی از روحانیان که هنوز هم در قید حیات است اتاق دو قسمتی، که با نصب پرده قابل تفکیک بود اجاره کردیم، این دو اتاق قریب بیست متر مربع بود.

تدریس در قم

برطبق نقل دینانی، پس از مدتی که به اصرار برخی علما مجلس درس روزانه اسفار او تعطیل شد، با اصرار طلاب، تدریس شفا را آغاز نمود. در این میان، وی به تشکیل کلاس‌های شبانه اسفار پرداخت که هفته‌ای دو شب (شب پنجشنبه و جمعه) و به صورت سیار در خانه شاگردان تشکیل می‌شد و تعداد معدودی (کمتر از ده تن) شاگرد ثابت در آن شرکت می‌کردند. حضور در این کلاس‌ها بدون اجازه خود او مقدور نبود. دینانی معتقد است محتوای این کلاس‌ها بیشتر درس خارج فلسفه بود.

تألیفات و آثار

نوشتار اصلی: آثار علامه طباطبایی

علامه طباطبایی دو اثر شاخص دارد، که بیشتر از سایر آثار وی مورد توجه قرار گرفته‌است.

نخست تفسیر المیزان است، که در ۲۰ جلد و طی ۲۰ سال به زبان عربی تألیف شده‌است. در این تفسیر، از روش «تفسیر قرآن به قرآن» استفاده شده‌است، و علاوه بر تفسیر آیات و بحث‌های لغوی در بخش‌هایی جداگانه با توجه به موضوع آیات مباحث روایی، تاریخی، کلامی، فلسفی و اجتماعی نیز دارد. این اثر به دو شکل منتشر شده‌است: نخست در چهل جلد، و سپس، در ۲۰ جلد. این اثر توسط سیدمحمد باقر موسوی همدانی به زبان فارسی ترجمه شده‌است.

اثر مهم دیگر او اصول فلسفه و روش رئالیسم است. این کتاب شامل ۱۴ مقاله فلسفی است، که طی دهه‌های ۲۰ و ۳۰ شمسی تألیف شده و توسط مرتضی مطهری و با رویکرد فلسفه تطبیقی شرح داده شده‌است. این کتاب نخستین، و یکی از مهم‌ترین کتاب‌هایی است که به بررسی مباحث فلسفی، با توجه به رویکردهای حکمت فلسفی اسلامی و فلسفه جدید غربی پرداخته‌است.

تهیه کننده: مریم یزدان پناه

حوزه فاطمه الزهرا پارسیان